

SOCIALINĖS ANTROPOLOGIJOS IR ETNOLOGIJOS STUDIJOS

LIETUVOS

16(25)
2016

ETNOLOGIJA

LITHUANIAN ETHNOLOGY

STUDIES IN SOCIAL ANTHROPOLOGY AND ETHNOLOGY

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS
LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

LI VILNIUS 2016

Leidybą finansavo
LIETUVOS MOKSLO TARYBA
PAGAL VALSTYBINĘ LITUANISTINIŲ TYRIMŲ IR SKLAIDOS
2016–2024 METŲ PROGRAMĄ (Sutartis Nr. LIP-078/2016)

REDAKcinė KOLEGIJA

Vytis Čiubrinskas (vyriausiasis redaktorius)
Vytauto Didžiojo universitetas

Auksuolė Čepaitienė
Lietuvos istorijos institutas

Jonathan Friedman
École des Hautes Études en Sciences Sociales, Paris
Kalifornijos universitetas, San Diegas

Neringa Klumbytė
Majamio universitetas, Ohajus

Orvar Löfgren
Lundo universitetas

Jonas Mardosa
Lietuvos edukologijos universitetas

Žilvytis Šaknys
Lietuvos istorijos institutas

REDAKcinės KOLEGIJOS
SEKRETORĖ

Danguolė Svidinskaitė
Lietuvos istorijos institutas

Lietuvos etnologija: socialinės antropologijos ir etnologijos studijos – etnologijos ir socialinės/kultūrinės antropologijos mokslo žurnalas, nuo 2001 m. leidžiamas vietoj tęstinio monografijų ir studijų leidinio „Lietuvos etnologija“. Jame spausdinami moksliniai straipsniai, konferencijų pranešimai, knygų recenzijos ir apžvalgos, kurių temos pirmiausia apima Lietuvą ir Vidurio/Rytų Europą. Žurnalas siekia pristatyti mokslo aktualijas ir skatinti teorines bei metodines diskusijas. Tekstai skelbiami lietuvių arba anglų kalba.

Redakcijos adresas:
Lietuvos istorijos institutas
Kražių g. 5
LT-01108 Vilnius

Tel.: + 370 5 262 9410
Faks: + 370 5 261 1433
El. paštas: etnolog@istorija.lt
v.ciubrinskas@smf.vdu.lt

Žurnalas registruotas:

European Reference Index for the Humanities (ERIH)
EBSCO Publishing: Academic Search Complete, Humanities International Complete,
SocINDEX with Full Text
Modern Language Association (MLA) International Bibliography

TURINYS / CONTENTS

<i>Pratarmė</i> (Vytytis Čiubrinskas)	5
<i>Foreword</i> (Vytytis Čiubrinskas)	7

Straipsniai / Articles

Rasa Paukštytė-Šaknienė

Šeima ir kalendorinės šventės sovietinėje Lietuvoje	9
Family and Calendar Holidays in Soviet Lithuania. Summary	31

Waldemar Kuligowski

Festivalizing Tradition. A Fieldworker's Notes from the Guča Trumpet Festival (Serbia) and the Carnival of Santa Cruz de Tenerife (Spain)	35
Festivalizuojant tradiciją. Pastabos iš lauko tyrimų Gučos trimitų festivalyje (Serbija) ir Tenerifės Santa Kruso karnavale (Ispanija). Summary	53

Cozette Griffin-Kremer

Immigrant Integration through Festival: Technical Prowess, Empowerment and Inclusion in the Lily-of-the-Valley Festival in Rambouillet, France	55
<i>Pakalnučių</i> festivalis Rambujė (Prancūzija) kaip imigrantų integracijos būdas: jų meistriškumas ir socialinis pripažinimas. Santrauka	66

Iuliia Buyskykh

Carnival in Urban Protest Culture: The Case of Kyiv Early Euromaidan	69
Karnavalas miesto protesto kultūroje: ankstyvojo Kijevo Euromaidano atvejis. Santrauka	88

Monika Frėjutė-Rakauskienė

Etninių grupių pilietinė mobilizacija Pietryčių Lietuvoje: baltarusių, lenkų ir rusų savanoriškos organizacijos	91
Civic Mobilization of Ethnic Groups in Southeastern Lithuania: Belarusian, Polish and Russian Voluntary Organizations. Summary	123

Vidmantas Vyšniauskas

Kultūriškumas sovietmečio Lietuvoje: kultūros namai ir Bažnyčia. Gižų atvejis	127
Cultural Identities in Soviet Lithuania: The Soviet Culture House and the Church. The Case of Gižai. Summary	152

Aušra Jurčikonytė

Sovietinė industrija ir poindustrinės atmintys: Alytaus namų statybos kombinatas.....	155
Soviet Industry and Post-industry Memories: Alytus Houses Building Complex. Summary	174

Recenzinis straipsnis / Review Article

Jonas Mardosa

<i>Gyvenimo etnografija ar gyvenimas etnografijoje?</i>	177
<i>Ethnography of Life or Life in Ethnography? Summary</i>	194

Recenzijos ir apžvalgos / Reviews

Vytis Čiubrinskas, Darius Daukšas, Jolanta Kuznecovienė, Liutauras Labanauskas, Meilutė Taljūnaitė. Transnacionalizmas ir nacionalinio identiteto fragmentacija (<i>Monika Frėjutė-Rakauskienė</i>)	197
Savas ir kitas šiuolaikiniais požiūriais. Contemporary Approaches to the Self and the Other. V. Savoniakaitė (sud.) (<i>Aivita Putniņa</i>)	201
Ethnographies of Grey Zones in Eastern Europe: Relations, Borders and Invisibilities. I. Harboe Knudsen, M. D. Frederiksen (eds.) (<i>Victor C. de Munck</i>)	204
Lina Laurinavičiūtė-Petrošienė. Žanro virsmas: Žemaitijos Užgavėnių dainos (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	209

Konferencijos / Conferences

2015 m. SIEF XII kongresas Zagrebe (<i>Vytautas Tumėnas</i>)	213
EASA kongresas Milane (<i>Vida Savoniakaitė, Vytis Čiubrinskas, Auksuolė Čepaitienė</i>)	219
Sureikšminant antropologiją: EASA seminaras Prahoje (<i>Auksuolė Čepaitienė</i>) ...	223
EASA Medicinos antropologijos konferencija MAGic2015 (<i>Auksuolė Čepaitienė</i>)	226
SIEF darbo grupės „Ritualiniai metai“ konferencija Findhorne, Škotijoje (<i>Skaidrė Urbonienė</i>)	228
Šventėms ir apeigoms skirta konferencija Samaroje (<i>Žilvytis Šaknys</i>)	232
Etnologijos doktorantų konferencija VDU (<i>Viktorija Varanauskaitė, Gintarė Dusevičiūtė</i>)	235

Lina Laurinavičiūtė-Petrošienė. **Žanro virsmas: Žemaitijos Užgavėnių dainos.** Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2015. 304 p.: iliustr.

Apie Užgavėnių šventę rašyta nemažai. Jai buvo skirta nuodugnių Stasio Skrodenio, Juozo Kudirkos, Ingos Kriščiūnienės, Arūno Vaicekausko ir pačios autorės darbų. Prieš atsiversdamas knygą, nesitikėjau, kad apie Užgavėnes galima parašyti ką nors labai nauja, maniau, kad darbe bus apsiribota semantine dainų turinio analize. Tačiau autorė nueina kitu keliu. Siekdama atskleisti savito, tam tikru požiūriu marginalaus dainuojamosios tautosakos žanro, Žemaitijoje praktikuojamo ir laikomo kalendorine tautosaka, bruožus, formavimosi prielaidas ir raidą, ji pasitelkė tiriamojo objekto kaip kultūros reiškinio kontekstualizavimą. Knygoje labai daug dėmesio skiriama Užgavėnių papročių nagrinėjimui. Autorė nepasirinko lengviausio kelio pakartoti apie šventę jau rašiusių autorių mintis ir eiti jų pramintais takais, tačiau pati ėmėsi iš esmės peržiūrėti Užgavėnių aprašus ir gavo netikėtų rezultatų. Mano nuomone, jai leido tai padaryti istorinės perspektyvos sureikšminimas, kuri yra viena atraminių etnologijos mokslo kerčių. Darbą sudaro kelios struktūrinės dalys – skyriai. Įvade greta tokio pobūdžio darbuose privalomo tikslo ir uždavinių įvardijimo atskiruose poskyriuose įvardijami kai kurie Užgavėnių kilmės ir prasmės aspektai ir aptariamas papročių apeiginės ir linksminimo funkcijų santykis.

Skyriuje „Užgavėnės XV–XVIII a. rašytiniuose šaltiniuose“ aptariama ne tik liaudiškųjų papročių nuotrupos, tačiau analizuojama ir šventės raiška Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės didikų rūmuose, Jėzuitų mokyklinio teatro Užgavėnių vaidinimai ir parateatriniai renginiai. Kiek

kitaip negu kitų etnologų darbuose, Užgavėnės suvokiamos ne tik kaip liaudies, bet ir elitinės miesto kultūros reiškinys. Šiuo aspektu autorė netraktuoja kaimo kaip izoliuotos kultūrinės visumos, tačiau akcentuoja neišvengiamą kaimo ir miesto kultūrų tarpusavio sąveiką. Autorės teigimu, „Išdėstytoji medžiaga patvirtina ankstesnę mintį apie tai, kad valstietiškoje XIX–XXI a. Užgavėnių šventimo tradicijoje yra bendrų tipologinių dalykų – tai vaidinimai, persirengimas įvairiais personažais, procesijos, muzika, šokiai, gausios vaišės, deginamos ugnys, – siejančių ją su šios šventės tradicija miestietiškoje aplinkoje“, prisimindama J. Kudirkos hipotezę, kad paskatos Užgavėnėms formuotis į kaimą atėjo iš miesto (Kudirka Juozas. 1992. *Užgavėnės*. Vilnius: Mokslas, p. 3).

Tradicinių Užgavėnių personažų dainų analizei skirtas skyrius „Užgavėnių karnavalinių vaikštynių personažų „ubagų“, „žydu“, „čigonų“ dainų analizė“. Pirmame poskyryje analizuojamas triukšmo ir muzikos santykis. Čia originaliai pagrindžiamas humoristinio pobūdžio Užgavėnių dainų sakralumas. Autorės manymu, jeigu Užgavėnės laikomos kalendorine švente, o persirenginėjimo paprotys ir su juo susiję persirengėlių veiksmai – apeiginiais, tai ir Užgavėnių humoristinio pobūdžio „ubagų“, „žydu“, „čigonų“ dainos galėtų būti laikomos apeiginėmis kalendorinėmis dainomis. Tačiau tokios dainos nelaikomos net kalendorinėmis dainomis. Ji paneigia ilgai formuotą nuostatą, kad šventumas muzikoje išreiškiamas giedant lėtai, prislopintu balsu, dainavimas garsiai jau siejamas su buitiskumu. Tuo tarpu pritariama kitų tyrėjų nuomonei, kad lietuvių, kaip ir daugelio kitų tautų etninėse tradicijose, norint bendrauti su antgamtinėmis jėgomis, reikia pasitelkti galią, balso jėgą ir intensyvumą. Poskyryje „Žanro problema“ autorė grindžia šių dainų „kalendoriškumą“. Kita vertus, pabrėžia ir

galimą kai kurių dainų plitimą per XIX a. dainynus, etnografinius aprašymus ar lietuvių literatūros klasikų kūrinius. Taip pat prie specifinio per Užgavėnes dainuotų dainų repertuaro įsitvirtinimo arba naikinimo prisidėjo ir XX a. antroje pusėje – XXI a. pradžioje išplėtotą kultūros įstaigų veikla, kurios kryptis lėmė sovietmečio, vėliau nepriklausomos Lietuvos kultūros politika. Toliau apibūdinami pasilinksmavimo vakarai mėšėdžio laikotarpiu ir per Užgavėnes, bendros Žemaitijoje užrašytų Užgavėnių dainų melodikos ypatybės. Poskyryje „Antropomorfiniai Užgavėnių eitynių personažai „ubagai“, „žydai“, „či-gonai“: dainų ir etnosocialinės realybės santykis“ autorė lygina A. Vaicekausko ir L. A. Jucevičiaus Užgavėnių aprašymus, autorė abejoja kai kurių personažų archajiškumu pasitelkdama ir loginius argumentus: „Išversti kailiniai“ iš tiesų galėję būti pats parankiausias persirengėlio kostiumas dėl dviejų priežasčių – šaltojo metų laiko ir todėl, kad audiniai, popierius ir kitos medžiagos, reikalingos ruošiant šiems laikams būdingus spalvingus, įvairius kostiumus ir kaukes kaimo žmonėms buvo pernelyg brangūs, tausojami svarbesniems reikalams arba jų iš viso nebuvo.“ Toliau poskyriai skiriami elgetos personažui ir jo muzikinio repertuaro analizei, dar du poskyriai panašiai atskleidžia ir judėjo personažą bei jo atliekamas dainas ir muziką, panašiai nagrinėjamos ir „či-gonų“ personažą apibūdinančios dainos ir muzika. Aptariamai, autorės žodžiais, ir kiek mažiau dainingi „lašininio“ ir „kanapinio“ (autorė pateikia dar ir lašinio, lašinskio ir kanapinskio personažų pavadinimus) personažai. Ji daro išvadą, kad „ubagų“, „žydu“, „či-gonų“ dainos gyveno „dvigubą“ gyvenimą. Jų tekstų ir muzikos „vėlyvumas“ rodo, kad jos galėjo būti kuriamos ir dainuojamos atsietai nuo bet kokių apeigų ir papročių, bet, susidarius palankioms aplinkybėms, pvz., per Užgavėnes vaikš-

čiojant persirengus, pasislėpus po kauke, šios dainos galėjo būti pritaikytos vaidybiniėje situacijoje. Žvelgiant į XIX–XXI a. rašytinius šaltinius, hipotetiškai galima teigti, kad jos gyvavo kaimietiškoje aplinkoje švenčiamų Užgavėnių repertuare, tikėtina, visą XX a., o gal ir anksčiau. Išpopuliarėjo ir įsiteisino masiniuose oficialiai organizuojamuose Užgavėnių renginiuose XX a. pabaigoje, po 1990 m.

Tačiau labiausiai netikėtas trečiasis skyrius „Latvių rudens-žiemos kalendorinių švenčių dainos“. Anksčiau rašę autoriai rūpinosi slaviškųjų, labai retai ir germaniškųjų Užgavėnių papročių lyginamąja analize. O Linos Petrošienės knygoje pateikiama lietuvių ir jų artimiausių kaimynų latvių papročių ir juos lydinčių dainų analizė. Mano nuomone, toks požiūris logiškas ir racionalus, kartu ir puikus pavyzdys kitiems papročių tyrinėtojams. Pirmame poskyryje pateikiama bendra papročių, sietinų su kalendorinių švenčių persirengėliais, apžvalga, kitas poskyris skirtas kalendorinių švenčių persirengėlių dainų analizei. Iš pateikto žemėlapio matome ir jų įvairovę – išskiriama net 10 rudens-žiemos persirengėlių dainų tipų, o atskiruose poskyriuose analizuojamos Užgavėnių (*Meteni, Vastlāvi*) ir Tenio (sausio 17 d.) dienos; persirengėlių „budelių“ (*bubuļi, budēļi, buduļi*); persirengėlių „kekatų“ (*ķekatas, ķekatnieki*); persirengėlių „či-gonų“ (cigāni); Kalėdų persirengėlių ir Rudens švenčių persirengėlių (per Šv. Mykolą, Šv. Martyną, Šv. Kotryną ir Šv. Andriejų) dainos. Autorės duomenimis, kalendoriniai papročiai rodo gerokai didesnę lietuvių ir latvių bendrumą, muzika – skirtybes. Autorė gauna išvadą, kad panašūs šventės papročiai nelemia apeiginių dainų panašumo, kiek kitaip negu lietuviai, latviai turi ir senąją kalendorinių dainų sluoksnį. Latviškų persirengėlių dainų turinyje daugiau informacijos apie tikėjimus, papročius, gėrio ir gausos linkėjimų, aiškesnio išsakymo, ko tikimasi iš atliekamų

apeiginių veiksmy. Lietuviški Žemaitijos persirengėlių dainų tekstai perdėm buitiski, atskleidžia personažų įkūnytą socialinį ar etninį prototipą. Kalbant apie persirengėlius, pažymima, kad Latvijoje populiariesnis „čigono“ personažas (kaip ir Šiaurės Lietuvoje), Žemaitijoje dažni „žydo“ ir „elgetos“ personažai, bent iki XX a. pirmosios pusės Latvijoje nepopuliarūs.

Ketvirtojo skyriaus „Miestiečių Užgavėnės XX a. pirmojoje pusėje: šventės atgarsiai lietuviškoje periodikoje“ pirmame poskyryje aprašomos pirmosios Užgavėnių tematikos publikacijos lietuviškoje periodikoje, apimančios tik 1905–1913 m. Vėlesnio laikotarpio (iki 1938 m.) publikacijos apžvelgiamos poskyryje „Etnografinio turinio publikacijų apžvalga“. Atskiri skyreliai skiriami miestietiškių Užgavėnių šventės formoms, rengėjams ir jų siekiams apibūdinti, Užgavėnių renginių programoms atskleisti, vaišėms apibūdinti, vedybų sezono atgarsiams miestietiškos Užgavėnės atskleisti ir apžvelgti spaudą apie Užgavėnės kitose pasaulio šalyse. Gautos reikšmingos išvados, kad XX a. pr. miestietiška šventė Užgavėnės nuo kaimiškųjų skyrėsi išoriniais dalykais – forma, turiniu, tikslais, tačiau jas siejo tapatūs konceptai: linksmybės, gausus maistas ir bendros vaišės, persirenginėjimas, vedybų aktualijos. Ketvirtajame dešimtmetyje, siekiant palaikyti tautiškumo idėją, XX a. pr. sieta su kaimo kultūra, miestietiškieji ir kaimietiškieji papročiai derinti dirbtinai. Ilgainiui sąmoningos ideologinės valios pastangomis kaimietiškos Užgavėnių šventimo tradicijos užėmė ir miesto, ir kaimo erdvę.

Apžvelgiant šį skyrių neabejotinai galima teigti, kad tai reikšmingas įnašas į miesto etnologiją, o į galimus klausimus, kodėl šiame skyriuje pateikiama ne tik Žemaitijos miestų, bet ir Kauno, Klaipėdos, kitų miestelių Užgavėnių realijos, atsakoma

paskutiniame skyriuje „Užgavėnės arba žiemos palydų šventė sovietmečiu“. Šis skyrius įrodo autorės kompetenciją sovietmečio etnologijos srityje. Nemažai dėmesio skiriama ideologiniam Žiemos palydų šventės formavimui sovietinės okupacijos metais, analizuojama Užgavėnių šventės struktūros ir personažų kaita, apibūdinama muzika, atskleidžiamos šventės organizavimo problemos, rekomendacijos bei kritika ir nusakoma metodinių priemonių raida. Pasak autorės, „parengti nauji kultūrinės veiklos metmenys drauge su kitais persitvarkymo pokyčiais bei 1990 m. atkurta Lietuvos Nepriklausomybė sukūrė prielaidas dešimtajame dešimtmetyje vykusiame entuziastingam tautinės kultūros gaivinimo ir mokslinių tyrinėjimų proveržiui“. Ši išvadinė mintis tarsi prašosi dar vieno skyriaus. Tačiau, matyt, tai turėtų būti naujos monografijos tema. Tai numatoma ir knygos apibendrinime. Pasak autorės, gana gausus persirengėlių dainų užrašymas XX a. paskutinįjį dešimtmetį ir XXI a. pr. Žemaitijoje rodo, kad Užgavėnių tradicijos, nepaisant sovietmečio transformacijų, čia nenutrūko. Kita vertus, tai yra ir aktyvios folkloro specialistų veiklos po 1990 m. rezultatas. Knyga baigiama literatūros ir šaltinių bei archyvinių šaltinių sąrašais, santrauka anglų kalba ir asmenvardžių bei vietovardžių rodyklėmis.

Manau, kad pasirinkta darbo struktūra logiška ir argumentuota, leidusi sukurti naują Užgavėnės skirtą monografiją. Be to, taikyta originali metodika, leidusi gauti motyvuotas ir netikėtas išvadas (jos pakankamai svarios, kad nebūtų vartojamas žodis „apibendrinimas“). Apibūdinamas šios knygos svarbą manau, kad ji suteiks minčių ir ritualinių metų tyrinėtojiui, ir besidominčiam sovietmečio kultūra, tyrinjančiam miesto etnologiją, lietuvių ir latvių ryšius, ir muzikinio folkloro specialistui.

Žilvytis Šaknys

Lietuvos istorijos institutas